

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

Infobulletin *Parken Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem*

Herfst 2007, jaargang 19, nummer 3

Hoet9

Sonsbeek10 heeft als thema 'Grandeur'. Anna Tilroe is de Grande Dame van deze reflectie van actuele beeldende kunst. Jan Hoet was artistiek directeur van Sonsbeek9. Als beeldend kunstenaar liet ik in 2001 bij de opening 2 vliegtuigjes de volgende tekst slepen: 'Hoet kan denken dat 'ie god is, maar zou god ook denken dat...?'

Vooraf aan Sonsbeek9 gingen lezingen over de machtsverhoudingen in de kunstwereld. Conclusie: 'Curatoren zijn zo jachtig op zoek naar een eigen identiteit als tentoonstellingsmaker, dat zij zich overschreeuwen in krachten van kwaliteiten en waarheden'. Die omslag begon in 1971. Bij 'Sonsbeek buiten de perken' ging het niet meer om de kunstwerken maar om het concept van curator Wim Beeren. De curator werd de kunstenaar. De Amerikaanse Valerie Smith leidde Sonsbeek 1993. Haar belangrijkste kunstenaar was Rémy Zaugg (van de woorden op de Mandelabrug). In de catalogus beschrijft zij hem als opdringerig, ongemanierd, flirtig, spraakzaam, zelfvoldaan. De curator krijgt een kunstwerk voor haar recept en schoffeert daarop de maker.

Toen was Jan Hoet aan de beurt. Hij zei kunstenaars wat ze moesten maken en zou zonodig zelf veranderingen aanbrengen. Het ontging hem dat een kunstwerk een persoonlijke visie is op de werkelijkheid, waarbij jarenlang zoeken aan de vormgeving voorafgaat. Bij de opening telde alleen Jan Hoet, kunstenaars werden niet genoemd. Jan Hoet houdt niet van kunst, hij houdt alleen van zichzelf. Mijn vliegtuigjes waren nodig ter relativering.

Frank van der Weide

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is in woord en daad mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar: voor particulieren € 12,50, voor verenigingen € 35,- voor bedrijven € 50,-; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v Vrienden van Sonsbeek.

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek: Hendrik Broekhuizen (voorzitter) tel. 442 62 12, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Kees Hoogendijk (penningmeester) tel. 445 84 08, Loes Prakke (ledenadm/promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/gidsen/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie) tel. 363 49 71. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (Stadsbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek: Leo van der Meer (voorzitter), Bart Beukema (secretaris), Marijke de Bruïne (penningmeester), Jaap Nieuwenhuis, Aaltje Koopman, Wim Roddenhof.

Secretariaat/ledenadministratie: Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl Website: www.parksonsbeek.nl

DE WITTE VILLA

Vanuit de verte hoorde ik muziek
Het koper drong met vlagen door de bomen
Het moest van vroeger zijn, teruggewaaid
En dwong je nu om naar het park te komen

Er zong je van de heuvel tegemoet
Zo levenskrachtig, zo melancholiek
Een klankbeeld dat de tijd had teruggedraaid
Daar, rond de Villa, liep een bonte stoet

Met witte helmen, groen-wit uniform
En blinkend goud waarvan de kelen weenden
Van dichtbij klonk het als een najaarsstorm

De Villa zag het aan, vermoeid haar lach
Gevangen in haar leden die versteenden –
Maar toch: háar dag, haar Koninginnedag

Cees van der Pluijm

Sonsbeek'71, te vroeg buiten de gebaande paden

Op weg naar Sonsbeek 10

In de aanloop naar de tiende Sonsbeektentoonstelling in 2008 zullen we elk kwartaal waarin dit Infobulletin verschijnt, terugkijken naar een van de voorgaande exposities. Dit keer Sonsbeek '71, beter bekend als Sonsbeek buiten de perken. Werk van tachtig kunstenaars, onder wie Sol LeWitt, Claes Oldenburg, André Volten, Panamarenko, Fluxus, Hans Koetsier, Ger van Elk, Jan Dibbets, Christo, Joseph Beuys en ook onze Arnhemse Hans Eykelboom .

Het jaar 1971: het concert voor Bangla Desh, Wim Kan wil Hirohito niet in Nederland, Willem Drees stapt uit de PvdA, Feyenoord landskampioen, Idi Amin aan de macht in Oeganda, de Apollo's 14 en 15 met passagiers naar de maan, Jan Greshoff, Simon Vestdijk, Jim Morrison (Doors) en Louis Armstrong overlijden.

Voorblad catalogus voor Sonsbeek 1971. Ontwerper is Wim Crouwel / Bureau Total Design. De hoofdletter is nog steeds uit de gratie maar nu is bovendien de komma voor het afgekorte jaartal verdwenen. Het affiche heeft bovenaan de titel in groen met 21 plaatsnamen in zwart en daaronder de kaart van Nederland. De catalogus is haastwerk, 232 pagina's, slordig uitgevoerd in een typeletter.

Sonsbeek buiten de perken, zoals de tentoonstelling van 1971 als titel meekrijgt, zet een traditie van jaren op z'n kop. De wereld is sinds de wederopbouw veranderd en dat zullen de mensen in die wereld weten ook, blijkt uit het repertoire van de samensteller van de expositie, Wim Beeren. Hij nam voor Sonsbeek ontslag bij het Stedelijk Museum in Amsterdam, reisde naar Amerika en nam vandaar de land-art mee: kunst die ingrepen doet in het landschap. Later zal blijken dat Arnhem en Nederland daar nog niet mee uit de voeten kunnen. Wij lopen immers ver achter op wat zich in de VS afspeelt?

Organisator Wim Beeren heeft voor de inrichting van de expositie de volgende belijdenis afgelegd: 'Wij kwamen tot de overtuiging dat we niet meer moesten vragen om beelden en die vervolgens naar onze smaak neer te zetten, maar dat wij de kunstenaars moesten vragen of zij voor dit park beelden wilden ontwerpen.'

Heel het land

Beeren besluit om zijn areaal niet te beperken tot Sonsbeek. Elders in het land worden (soms gedurende de expositieperiode) op twintig locaties kunstwerken uitgevoerd. En het blijft niet bij tastbare beelden. Ook gedachten, ideeën en plannen leveren beelden op en film en video spelen eveneens een rol. Er worden informatiecentra ingericht in Rotterdam, Enschede, Maastricht, Groningen en Leiden. Daarmee wordt vanuit Arnhem dagelijks contact gelegd. Heel het land wordt zo onder een cultureel web gelegd, is de redenering van de organisatoren.

Kunstenaar Peter Struycken en kunstcriticus Ger Blok van het Arnhems Vrije Volk gaven tijdens het voorspel van een denktank vooral richting aan de ontwikkeling 'van ding naar idee, van kijkspel naar gewaarwording, van arrangement naar evenement', zo schrijft Pierre Janssen in zijn bijdrage aan het boek *Sonsbeek, stadspark van Arnhem*, dat bij het honderdjarig bestaan van het park in 1998 verschijnt. Aanvankelijk bestaan er totaal andere plannen. Sonsbeek 71 dient een beeld te geven 'van de snelle en zeer gevarieerde ontwikkeling in de beeldhouwkunst van de voorafgaande tien jaar. Aandacht dient te worden geschonken aan nieuwe technieken, nieuwe materialen en aan relaties tussen beeldhouwkunst, natuur en architectuur', meent het organiserend comité. Er moeten belangrijke werken getoond worden van kunstenaars uit Europa, Amerika en Azië. Krölller-Müller en het Gemeentemuseum kunnen een rol spelen. Wim Beeren denkt er anders over. Sonsbeek moet buiten zijn gras- en bloemperken treden.

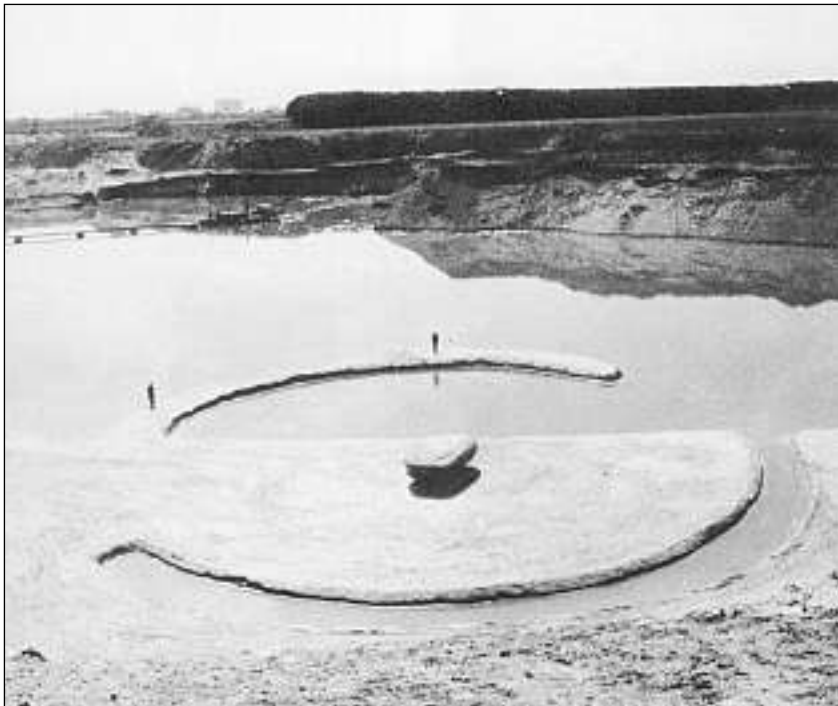
Weinig bezoekers

Op 19 juni gaan de poorten open. Als die op de avond van de 15e augustus gesloten worden, is de deceptie groot. Slechts enkele tienduizenden bezoekers hebben kennis genomen van deze zeer pretentieuze en vernieuwende tentoonstelling. Achteraf

gezien kwam een expositie in deze vorm te vroeg, oordeelt Herman Hofman, de latere cultuur(paus)ambtenaar van Arnhem in een brochure die hij eind 1988 inlevert bij de gemeente.

Voorbeelden van uitgevoerde plannen: de Amerikaanse fotograaf Edward Ruscha maakt foto's van huizen in Groningen, Veendam, Stadskanaal en Ter Apel. Passerende automobilisten mogen ze bekijken en bewoners van deze plaatsen moeten Edward Ruscha voeden en een slaapplek bieden. De Engelsman Richard Long gaat naar het eiland Rottum, blijft er drie weken en zal 'iets'ondernemen. Wim J. Schippers haalt de houten spits van een verwaarloosd kerkje, laat de stenen galmgaten eronder metselen en deze re-creatie in een drassig weiland wegzakken. Natuurlijk zijn er happenings, manifestaties en er is veel aandacht voor video en andere communicatiemiddelen. PTT en Philips doen daarom mee. Het budget wordt geschat op een paar miljoen gulden. Lambert Tegenbosch spot in de Volkskrant: 'Zéker gaat het over enkele miljoenen – maar zeker gaat het ook over kunst: en welke prijs is daarvoor te hoog?'

Robert Smithson – Broken Circle, 1971. In Emmen: Sonsbeek buiten de perken. Dit landartproject is in Emmerschans nog steeds te zien. Ook thuis: op de website van de Gemeente Emmen en op Google Earth.

Onnavolgbare objecten

Eén ding lukt in 1971 uitstekend: de gemoederen worden meer dan ooit in beweging gebracht. Tegenover Herman Hofman staat bijvoorbeeld A. den Doolaard, de niet bijster progressieve boekenschrijver en kunstcriticus van ondermeer De Gelderlander. Hij gewaagt na een bezoek aan Arnhem van 'voortekenen van ondergaande beschaving'. In de loop der jaren groeit echter de waardering voor de visie van Beeren en diens compagnons. De catalogi van Sonsbeek buiten de perken, die al snel bij De Slegte zijn beland, raken later totaal uitverkocht.

Het bekendst van deze tentoonstelling is misschien wel de metershoge Troffel van Claes Oldenburg, die in Sonsbeek met z'n punt in de grond steekt en nu tot de verzameling van Museum Kröller-Müller behoort. Maar wie de complete expositie wil zien, moet ervoor op reis. In verschillende steden, tot in Antwerpen toe, zijn onderdelen te vinden die samen met Sonsbeek de totale tentoonstelling vormen. Treinkaartjes noch benzinebonnen worden verstrekt, dus blijkt deze in theorie bijzondere aanpak slechts weggelegd voor degenen die niet al te krap bij kas zitten. Wie zou overigens durven beweren dat kunst niet elitair is? Pierre Janssen maakt van zijn hart geen moordkuil als hij schrijft dat niet alleen de beschrijvingen van objecten voor Sonsbeek nogal eens onnavolgbaar zijn, maar ook de catalogus soms 'op drift' raakt. Aan één ding ontbreekt het volkomen: de communicatie met het publiek over het provoceren, het verwarren en het uitnodigen, wil maar niet op gang komen. Een manco overigens waar de programmeurs van Sonsbeek in de loop der jaren structureel aan geleden hebben, terwijl er wel voortdurend plannen voor bestaan hebben.

Pierre Janssen: 'De opvatting over het maken van een tentoonstelling in 1971 heeft menigeen verdrotten omdat men niet kon achterhalen waar het om ging, niet kon beleven wat men hoopte te beleven, niet kon verkroppen wat er mis ging, en er ging veel mis, uitgerend in de communicatie'. Ook de media spelen een rol. Hofman in zijn brochure: 'Er heerst duidelijk teleurstelling over het lage bezoekersaantal en

over het ontbreken van persreacties op de objecten zelf. Veel publiciteit en met name die van de lokale pers richtte zich op randverschijnselen, protesten en nevenactiviteiten. Dat laatste was mijns inziens vooral te wijten aan het gebrek in de voorfase aan contacten tussen de organisatoren en de Arnhemse pers'. De persreacties zouden overigens in deze tijd misschien wel als normaal worden beschouwd. De diepgang lijkt steeds vaker op die van bevroren water.

Claes Oldenburg - Troffel (1971)

Eén van de bekendste objecten van Sonsbeek71 is deze metershoge stalen troffel van Claes Oldenburg die schuin voor de Witte Villa was opgesteld. Na afloop kocht Museum Kröller-Müller de troffel voor de beeldentuin samen met de tekeningen en ontwerpmodellen van Oldenburg.

De Amerikanen Oldenburg (1929), Rauschenberg, Warhol en anderen werden vanaf 1962 bekend als popart-kunstenaars. Oldenburg maakte dagelijkse gebruiksvoorwerpen (een stekker, hamburger, ventilator) na in zacht materiaal zoals schuimrubber. Later sterk uitgegroot in harde materialen. In 1969 schonk hij aan de Yale universiteit het eerste grote object: een lippenstift op een heftruck. Na een overzichtstentoonstelling in het MMA in New York werd hij door Wim Beeren gevraagd voor Sonsbeek71 waarvoor hij zijn Troffel ontwierp.

Bij Documenta7 in 1982 kreeg de stad Kassel van Oldenburg een sterk vergrote pikhouweel cadeau die daar is opgesteld aan de oever van de Fuldarivier. In Münster liggen drie enorme witte biljartballen van Oldenburg in een park. En op internet blijkt dat er inmiddels in zo'n 40 steden dergelijke uitgegrote dagelijkse gebruiksvoorwerpen van Oldenburg - vaak icoon van de stad - in de openbare ruimte staan: een stekker, lepel met kers, wasknijper, badminton shuttle, zak patat frites, plantenscheepje, veiligheidsspeld, zakmes, krentenbrood, omgebogen houtschroef, serie kegels met bal, enzovoorts.

Hoe dan ook, de klap van 1971 dreunt hevig na. Pas vijftien jaar later durft Arnhem het weer aan om in Sonsbeek een soortgelijk cultureel evenement op touw te zetten.

Rob van Otterloo

Bronnen: Sonsbeek, stadspark van Arnhem, boek t.g.v. 100-jarig bestaan park, catalogus tentoonstelling Sonsbeek '71, Lambert Tegenbosch in De Volkskrant van 27-2-1971, De Sonsbeek Beeldtentoonstellingen in Arnhem, een blijvende traditie? van Herman Hofman (1988).

Werken in de Witte Watermolen.

Vroeger heette het bezoekerscentrum 'De Watermolen'. Om verwarring met het nieuwe Nederlands Watermuseum te vermijden werd de naam in 2003 Bezoekerscentrum Sonsbeek. Onder die noemer vallen een aantal werkgroepen: de Witte Watermolen, de parkgidsen, de infobalie en de horeca. Het CNME (Centrum voor Natuur en MilieuEducatie) geniet gastvrijheid in de oude molenschuur, maar het maakt organisatorisch geen onderdeel uit van Bezoekerscentrum Sonsbeek. In totaal wordt het Bezoekerscentrum bemest door ruim honderd vrijwilligers die, aangestuurd door een drietal betaalde krachten, zorgen dat dit oude stukje Arnhem een aangename plek vormt voor Arnhemmers en bezoekers van buiten Arnhem.

Als Park Sonsbeek een product was, wat zou dan haar handelsmerk zijn? De Witte Villa, de Zwanenbrug, de Belvédère, de Grote Waterval of de Witte Watermolen? In elk geval ziet de bezoeker die het park vanuit de stad benadert de Witte Watermolen het eerst. En over product gesproken: de Witte Watermolen levert tastbare producten. De molen die dateert uit 1460 maalt nog steeds. Molenaar Ans Roefs laat met haar vrijwilligers de molen vier dagen per week draaien. Ze malen tarwe en rogge. Het meel, puur of verwerkt tot kant-en-klare mixen, wordt afgewogen en in verpakkingen van verschillend gewicht afgeleverd bij de winkel van het Bezoekerscentrum en andere afnemers. Maar het leukst vinden de molenaars het toch om zelf hun producten te verkopen met een praatje en uitleg in de molen. Steeds weer zijn bezoekers onder de indruk van de eeuwenoude techniek, die nog steeds feilloos en - in tegenstelling tot moderne

elektronische apparaten – zichtbaar werkt. In het gastenboek lezen we lovende reacties van mensen uit Vlaanderen, de Verenigde Staten, Canada, Australië, Zuid Afrika, Polen, Pakistan en Oeganda.

Vrijwillige molenaars

Hoe is het om als vrijwilliger te werken in de molen. Aan wie kunnen we dat beter vragen dan aan Thea Moolenaar die twee dagen per week molenaar is? Was het alleen haar naam die haar deed besluiten zich als vrijwilliger aan te melden in de Witte Watermolen? Thea: "Nee hoor, dat is puur toeval. Toen mijn zus, die er al jaren als vrijwilliger was, vertelde dat er hard mensen nodig waren, heb ik me aangemeld. Ik wilde, na jaren bij Vluchtelingenwerk, graag iets met mijn handen doen. Nu, twee jaar later, werk ik hier nog steeds, op dit mooiste plekje van Arnhem. Ik vind het een voorrecht om in dit romantische gebouw van 550 jaar oud, met altijd het geluid van vallend water op de achtergrond, te mogen werken. 's Zomers is het hier koel en 's winters is het weliswaar koud, maar daar kun je je op kleden. De teamgeest hier is hartverwarmend. De ploeg van 10 à 11 mensen wordt aangevoerd door gediplomeerd molenaar Ans Roefs.

Je krijgt van dit werk vanzelf een goede conditie. Volgend jaar word ik 70, maar ik til nog een baal van 23 kilo. Dat was in het begin wel anders! Het werk is heel divers: verschillende granen malen en het meel mengen tot brood-, pannenkoek-, appeltaart- of kruidkoekmix. We verpakken alles zelf in pons-, kilo- of 5 kilozakken. Alles krijgt een code en houdbaarheidsdatum. We bevoorraden ons eigen winkeltje en het Bezoekerscentrum, maar het leukst vind ik toch als er een grote order van het Openluchtmuseum of Dille en Kamille komt. Dan gaan er honderden zakjes de deur uit en staan we als stukloners te pezen. Maar ik ben nog geen dag met tegenzin naar mijn werk gegaan. Zolang mijn lijf niet tegenwerkt, zijn ze nog niet van me af!"

Hoewel sommige vrijwilligers al jaren op de molen werken, is er een regelmatig verloop. Daarom doet molenaar Ans Roefs een dringende oproep aan belangstellenden om zich aan te melden als vrijwilliger. Loop eens binnen en maak een praatje met de molenaars. Snuif de sfeer op en luister naar de muziek van de eeuwenoude molenraden en de achtergrondmuziek van het water van de Jansbeek.

Tijdens de ingrijpende renovatie van het Bezoekerscentrum zal de Watermolen gewoon doordraaien! De producten blijven in de molen en in de noodvoorziening van het centrum te koop. U hoeft uw favoriete appeltaart dus niet te missen.

Gerard Herbers

Herinneringsmunten Van Heeckeren

Wij zijn op zoek naar het verhaal achter enkele herinneringsmunten waarvan Marcel Biemolt ons een tijdje terug bijgaande foto's stuurde. Op de munten komt de naam voor van baron H.J.C.J van Heeckeren van Enghuizen. De familie van Heeckeren was van 1821 tot 1898 eigenaar van het voormalige landgoed Sonsbeek en bezat daarnaast ook tal van boerderijen en landbouwgronden.

Op alle munten staat de volgende tekst: *De orde der vrijmetselaren in het Koninkrijk der Nederlanden, onderhoorige kolonien en landen, ter herinnering aan de vyfentwintigjarige regering van Koning Willem III, 12 mei.*

Op de andere zijde staat een afbeelding van een lauwerkrans en een ploeg en respectievelijk de woorden: *1856 sept, H.J.C.J. van Heeckeren van Enghuizen, voor Roode Zomer tarwe.*

Op de tweede munt: *1858 (onleesbaar),*

H.J.C.J. van Heeckeren van Enghuizen, voor Boekweit.

Op de derde munt: *1858 (onleesbaar), H.J.C.J. van Heeckeren van Enghuizen, voor Linzen.*

De munten zijn blijkbaar op 12 mei 1874, ter gelegenheid van het zilveren regeringsjubileum van Koning Willem III, door de Orde der Vrijmetselaren uitgereikt aan Hendrik Jacob Carel Jan baron van Heeckeren van Enghuizen, vanwege enkele van zijn landbouwproducten.

Wij zitten met de volgende vragen:

- Waarom reikt de Orde der Vrijmetselaars in 1874 onderscheidingen of herinneringsmunten uit voor landbouwgewassen?
- En waarom ter gelegenheid van het regeringsjubileum van Koning Willem III?
- Was baron H.J.C.J van Heeckeren van Enghuizen lid van de Orde der Vrijmetselaars?
- Wat is de betekenis van de jaartallen 1856 en 1858 die in de lauwerkrans vermeld staan?

Mocht u ons meer kunnen vertellen over deze herinneringsmunten, dan horen wij dat graag.

Jos Diender

Over een natte zomer, slib en onderhoud

Op safari met de parkbeheerder

Aan het eind van de natte 'zomer'-maand juli maakten parkbeheerder Jeroen Glissenaar en ik onze ronde door de parken. Jeroen geeft uitleg over de toestand en kondigt aanstaand onderhoud aan. Na de soms hevige hoosbuien van de afgelopen weken blijkt de schade mee te vallen. De structuur van de parken is goed. Door die regen is alles enorm gegroeid, vooral berenklaauwen in de weiden. Daar moet goed op gelet worden bij het maaien want de berenklaauw is praktisch niet uit te roeien.

In de Moerasweide, achter het Watermuseum, groeit de grote ratelaar in het gras. Dat is gunstig voor verschraling van de grond en het geeft de orchideeën een kans. Rondom Lorentz is het grind vervangen, een verbetering voor de paden. In augustus is het weer tijd voor een grote maaibeurt van de Grote Weide, waar tot mijn plezier de verschillende rassen koeien weer rondlopen. Het Waterschap Rijn en IJssel is van plan de Karpervijver uit te baggeren. Door slib is de vijver erg ondiep geworden en de karpers moeten meer lucht krijgen.

In de Hertenkamp zijn deze zomer acht hertjes geboren. Helaas is één van de oudere herten op treurige wijze overleden. Het dier was met de kop tussen de spijlen van het hek gekomen en kwam niet meer los. Het basketveld vóór de Villa is weer vrij; de bouwketen zijn vertrokken zodat er weer gespeeld kan worden. We rijden om de Ronde Weide en zien hoe de nieuwe

beuken rondom de weide zijn gegroeid. Nog even en ze schermen de Ronde Weide weer helemaal af!

In de Koude Vijver zijn vier bomen in het water gevallen en de glimmende bollen van het kunstwerk 'Skies Captured' staan uit het lood. Ook deze vijver zal worden uitgebaggerd. Het strandje van de honden uitlaatplek bij de Koude Vijver is met zand opgehoogd, waardoor het hondvriendelijker is.

Op de Parkweg was de waterleiding weer eens gesprongen. Daardoor is er nogal wat zand in de Grote Vijver terechtgekomen. In de Grote Vijver en in alle vijvers in het park zijn heel veel jonge ganzen. Kuddes van zeventien jongen per 'gezin' zijn geen uitzondering. De grasheuvel - 'All Happy Now' - wordt nu regelmatig gemaaid, de toegang is duidelijker en het object wordt meer gebruikt.

De restauratie van boerderij De Teerplaats is klaar. Het gebouw ziet er weer prima uit en wordt binnenkort in gebruik genomen door de organisatoren van Sonsbeek10. De Grote Waterval heeft regelmatig onderhoud nodig. Onlangs is de stenen bank achter het vallende water teruggeplaatst. Over Park Zypendaal zijn geen bijzonderheden te melden. Op de paden van Gulden Bodem is split aangebracht. Een week geleden zag ik in Gulden Bodem aan een tak een prachtige zwam (zie foto). Bij een wandeling in Sonsbeek moet u op de Tellegenlaan eens goed het mooie buitenschilderwerk bekijken aan de woning van de parkbeheerder, links bovenaan de Steile Tuin. Een knap stukje vakwerk.

Sophia Mooldijk

Het verloop van de beek

Nieuwsgierig volkje, die gidsen van park Sonsbeek. Onlangs ontvingen wij een mailtje van parkgids Benno. Al geruime tijd loopt hij met een prangende vraag rond, waarop tot nu toe niemand hem een bevredigend antwoord kon geven. 'Hoe passeerde de Jansbeek vóór 1850 de Arnhemse stadsmuur'. Zelf heeft Benno lange tijd gedacht dat de beek via een aquaduct de stad moet zijn binnengelopen, omdat de stadsgracht veel dieper lijkt te liggen dan de binnenstad. 'Hoe breng je anders het waterniveau op hoogte door de binnenstad?' Na bestudering van oude stadskarten zag hij echter dat er in de stadsmuur ter hoogte van de beek geen aquaduct was ingetekend. Hoe kwam het water van de St. Jansbeek dan de stad binnen, vraagt hij zich af.

De situatie rond de Geldersetoren in 1650 (links), geprojecteerd op de huidige situatie (rechts).

1. Prüermolen, 2. St. Jansmolen, 3. Looierijgracht, 4. Geldersetoren, 5. Overkluizing beek, 6. St. Jansbeek, 7. Binnenmolen.

Tot het eind van de 13de eeuw liep de St. Jansbeek - de levensader van het buurtschap Arnhem - zonder noemenswaardige obstakels langs watermolens en blekerijen Rijnwaarts. Als Arnhem zichzelf in de loop van de 14de eeuw gaat beschermen met wallen, muren, poorten, bruggen, lunetten, bolwerken, bastions en een gracht, mondt de beek uit in de 'Looierijgracht' - onderdeel van de stadsgracht - om deze op peil te houden en dan stroomt de beek vervolgens tussen de Janspoort en de Velperpoort onder de Lippertstoren door de vesting binnen.

Tien meter

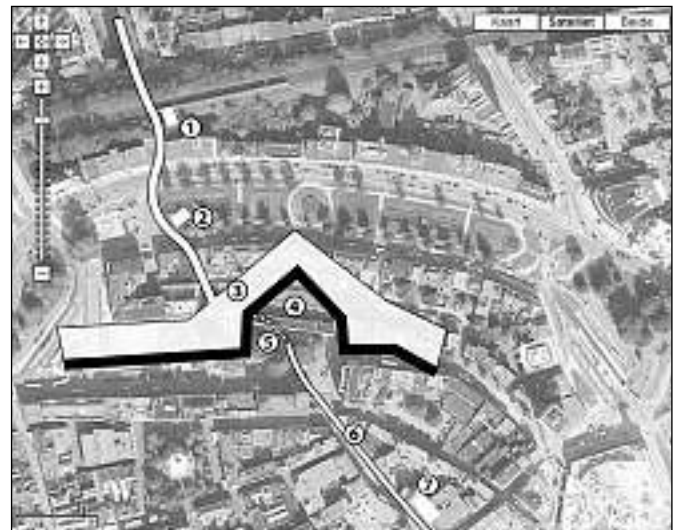
In tegenstelling tot wat Benno denkt, ligt de Looierijgracht niet dieper, maar juist hoger dan de binnenstad. Vanaf de Sint Janspoort tot aan de Nederrijn kent de stad een natuurlijk verloop van meer dan tien meter. Om het waterniveau in de stad enigszins te reguleren moet er in de beek onder de Lippertstoren een sluis hebben gezeten. Deze simpele waterdoorgang bleek al gauw een zwakke schakel in het verdedigingswerk van de stad te zijn. Vandaar dat Hertog Karel van Gelre de Lippertstoren rond 1515 liet afbreken en vervangen door

een stevig 'rondeel', een ronde uitbouw in de verdedigingsmuur, die zijn naam zal dragen: de Geldersetoren. Later zal het rondeel worden versterkt en uitgebouwd tot een vijfhoekig 'bastion'.

Het water van de St. Jansbeek wordt nu door een volledig getoogde en gemetselde overspanning overkluisd onder de Geldersetoren doorgeleid. In de overkluizing bevinden zich verticale sponningen waardoor een houten sluisdeur neergelaten en opgetrokken kan worden.

Binnen de stadsmuren was het verval van de St. Jansbeek groot genoeg om nog enkele watermolens aan te drijven, zoals de Binnenmolen met een verval van ca. 2,5 meter. De beek stroomde met een grote boog door de stad om uiteindelijk bij de Roermondsgracht in de Nederrijn uit te monden. Bij een hoge waterstand van de rivier kon de St. Jansbeek niet op de gebruikelijke wijze op de stadsgracht lozen en moest de beekmeester de inlaatsluis bij de Geldersetoren en de uitlaatsluis bij de Roermondsgracht dichtdraaien, omdat anders de stad zou onderlopen.

Jos Diender

De zanglijster

Als het weer zacht is laat de zanglijster zich in het voorjaar al in februari horen. Alleen het mannetje zingt. Zijn zang is niet te missen luid, verkondigend, met een zeer gevarieerde, piepende en schrille waterval van noten. Meestal zit in de zang een drie maal herhaalde kreet. Hij zit bij deze voorstelling meestal in het topje van een boom. Rond zonsopkomst en in de avond wordt de zang ten gehore gebracht en ook dikwijls na een verfrissende regenbui. Er zijn mensen die de soort haten omdat hij ze met te luide toon wakker maakt in de vroege ochtend. De zang kan nog tot ver in juli gehoord worden.

De officiële naam is *Turdus philomelos*, vertaald: de lijster die mooi zingt. De zanglijster is ruim 20 cm lang, boven bruin en onder wit met op borst en buik bruine, pijlachtige vlekken. Onder de lijsters is de zanglijster een uitgesproken bosvogel. Tijdens een broedvogeltelling in de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem werden bijna tien jaar geleden 25 paar vastgesteld. Oudere bossen en parken met een goed ontwikkelde struiklaag hebben hun voorkeur. In de stad komt de zanglijster voor in woonwijken met oude bomen in de tuinen en plantsoenen. Dus ook rond de parken.

Paté

In september en oktober is de trektijd voor de zanglijster en dan is het karakteristieke tjsik-roepje zowel overdag en 's nachts niet van de lucht. Vogels uit noordelijke regio's bezoeken dan voor korte tijd ons land op doorreis naar Zuid-Europa. Onze broedvogels overwinteren vooral in Frankrijk en Engeland. Jammer genoeg eindigt in Zuid-

Europa nog menige zanglijster als paté. Landelijk is de soort als broedvogel stabiel of toegenomen in de afgelopen decennia. Een uitzondering daarop vormen de hogere zandgronden van de Veluwe waar een achteruitgang is vastgesteld, mogelijk als gevolg van verzuring. Onderzoek heeft aangetoond dat de kool- en pimpelmees op de Veluwe problemen hebben met hun kalkvoorziening en dat kan ook de zanglijster parten spelen. Ook in onze drie parken is een achteruitgang vastgesteld van de zanglijster en de twee mezensoorten.

Slakkeneter

Het nest wordt gemaakt in een struik, klimop of heg. De binnenkant van het nest heeft een gladde kom van klei en vermolmd hout. De 4-5 eieren zijn prachtig blauwachtig groen van kleur en spaarzaam getekend met zwarte vlekjes. Twee of drie legsels per jaar is geen uitzondering. Op het menu staan wormen, duizendpoten, larven, rupsen en vanaf de late zomer bessen en fruit maar vooral verzot is hij op huisjesslakken. Om de slak te bemachtigen wordt het huisje op een steen of tegel kapotgeslagen. Wanneer een geschikte steen is gevonden dan wordt deze lijstersmidse regelmatig gebruikt. De achtergelaten kapotte en lege slakkenhuisjes verraden de plaats en het succes. Bessen en fruit worden vooral in het winterhalfjaar genuttigd. Lijsterbes, vlier, dwergmispel en meidoorn zijn besdragende struiken die het goed doen bij de zanglijster. Als u de zanglijster ook nog de slakken in uw tuin laat opruimen kunt u bijna het jaar rond genieten van deze soort. Wilt u meer weten over de zanglijster (en andere vogelsoorten) ga dan naar de website vogelwerkgroeparnhem.nl.

Jan Schoppers

Ingezonden

Verwoesting

Helaas is er geen provincialere gedachte denkbaar dan die van Kees Crone (de column 'Contrast' in uw blad nr.2, Zomer 2007): dat een provinciehoofdstad groot wordt en zich kan meten met een grote stad door hoogbouw. Wie vanuit Sonsbeek naar de twee torens naast het station kijkt, weet daar de lege plaats van de prachtige school die afgebroken is, de met afbraak bedreigde 'Sonsbeekzijde' van het station, het verwoeste stationsplein, en de tochtende loods waar mensen nu op de bus moeten wachten. Een skyline waarvan je de tranen in de ogen schieten van zoveel verwoesting.

P.S.

Ik woon al sinds 1981 in Arnhem. Mijn man en ik zijn opgegroeid in Rotterdam en Utrecht.

Tista Bobbink-Kaper

Lang leve de criticaster!

Ik schreef al, dat veel lezers van dit Infobulletin het niet met mij eens zouden zijn. Afijn, Tista Bobbink-Kaper dus ook niet. Veel van haar kritiek deel ik ook. Het afbreken van de Tamboersbosjesschool is

onvergeeflijk (zie: De Burgemeesterswijk, Wonen op stand bij Park Sonsbeek in Arnhem, 2007, C.F.A. Crone & J. Vredenberg). Het huidige, tijdelijke busstation en stationsplein, zijn een puinhoop. Zelfs het oude stationsgebouw, dat allang gesloopt had moeten zijn, staat nog fier overeind. Toch zal men eerst door de zure appel heen moeten bijten om een betere situatie te kunnen creëren. Want het oude stationsplein was echt niet meer van deze tijd. Dat had de allure van een stad uit het voormalige Oostblok.

Het wordt allemaal beter, daar ben ik heilig van overtuigd. Of ik het meemaak, weet ik niet. Maar ook ná mij zullen er mensen in Arnhem wonen. Bekijk het eens op deze wijze. Elke stad is een levend organisme. Het groeit, het bloeit en raakt in verval. Wat van heel grote waarde is, blijft behouden. Het andere sterft af. En inderdaad, de tijdgeest speelt daarbij ook een rol. Kijk naar oude foto's van Arnhem. Veel er van is niet meer. Dat is soms/dikwijls (erg) jammer. Kritiek van bewogen Arnhemmers als Tista Bobbink-Kaper blijft belangrijk. Zij kunnen een mijns inziens onvermijdelijke evolutionaire gang van zaken in betere banen leiden!

Kees Crone

Wie woont daar?

Het is heel stil als we langs de grote boom in de Steile Tuin lopen. Maar één vogel op het grasveld. Wat doet hij toch bij die boom? Voorzichtig lopen we erheen over het gras. Dan zien we het. Er zit een deurtje in de boom. We kijken elkaar aan. Zou er heel misschien iemand in de boom wonen? Zo'n mannetje met een rood mutsje en een witte baard. Het Bezoekerscentrum zegt al twee jaar dat er kabouters wonen in Sonsbeek. Maar wij hebben er nog nooit één gezien. Ook nog nooit naar gezocht. Dit deurtje is voor ons ook nieuw. Op de hurken gezeten kloppen we aan. Geen reactie. Zie je wel, dat deurtje is een grapje. Naast me klinkt gegrom. Een kind kijkt me verwijtend aan. Natuurlijk is dat deurtje geen grapje. Arnhem is Kabouterstad. Met een dikke denkrimpel boven de ogen lopen we door. Ja, het is waar, kabouters horen hier. Zouden wij het huis van Paulus de Boskabouter hebben gezien? U weet wel, Paulus van de Arnhemmer Jean Dulieu. Maar volgens www.paulusinbeeld.nl woont Paulus toch in het Gravinnebos? Het was ook niet het huisje van Piggelmee. Die werd – volgens Van Nelle - door zijn vrouw naar de tovervis gestuurd. In de Fonteinvijver zwemt wel een grote goudkarper. . . Maar, volgens Van Nelle's koffie, woont Piggelmee in een Keulse pot, aan zee. Dus die woont ook niet achter het deurtje. Pinkeltje misschien? Vast niet, die beleeft volgens

Dick Laan zo veel avonturen dat hij geen tijd heeft om rustig in een boom te gaan wonen in Sonsbeek. Die zal het heftige westen van Nederland wel opgezocht hebben. Wie woont er dan wel? Het zelfde kind dat straks naast ons stond trekt aan mijn mouw. Ze fluistert iets in mijn oor. Ik begin te lachen. Goed idee. Tot oktober dan. Thuis pak ik de agenda en vul in: oktober, kaboutermaand in Sonsbeek. Ben benieuwd of ik ze dan eindelijk zie.

Diny

VERENIGING
**Vrienden
van
Sonsbeek**

Colofon

Het Infobulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:
Jos Diender
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:
Coers&Roest

Redactie-adres:
Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Winternummer van het Infobulletin verschijnt 21 december. Uiterste datum inleveren kopij: 15 november. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Reden retourzending:

Postcode:

Plaats:

Naam:

Straat:

Het correcte adres is:

6814 CL Arnhem.

naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, of deze strook in een enveloppe terug te sturen
gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste
Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat

Retour afzender/adreswijziging

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas

